

วันสวรรคตของรัชกาลที่ 5

หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล

เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 ข้าพเจ้าเจ็บเป็นบิดมีไข้ขึ้นอยู่ที่วังประจูดสามยอด กำลังนอนหลับสนิท และสะดุ้งตื่นขึ้นด้วยได้ยินเสียงผู้ชายร้องไห้อย่างเต็มเสียงข้าพเจ้าตกใจเพราะไม่เคยได้ยินผู้ชายร้องไห้แล้วก็นึกว่าฝันไปสักครูได้ยินเสียงนั้นอีกและคราวนี้จำได้ว่าเป็นพระสุรเสียงของเสด็จพ่อข้าพเจ้าก็ยิ่งตกใจมากขึ้นจึงหันไปปลุกแม่นมของข้าพเจ้าซึ่งนอนอยู่ข้าง ๆ ถามเขาว่า "ได้ยินอะไรไหม" นมแจลุกขึ้นนั่งแล้วตอบว่า "ได้ยินตะอ่ยาคตกพระทัยไป เสียงทางท้องพระโรงละ" แล้วเขาก็หันไปดูนาฬิกา ข้าพเจ้ามองตามเขาไปจึงเห็นว่าเวลา 2 น.เศษ ทันใดนั้นได้ยินเสียงคนขึ้นบันไดมาทางเฉลียงที่เราอน ข้าพเจ้าลุกขึ้นนั่ง ก็พอดีเห็นเสด็จพ่อทรงยืนอยู่ทางปลายมุ้งศรีว่า "พระเจ้าอยู่หัวสวรรคตเสียแล้วละลูก" แล้วก็ทรงพระกันแสงโอยใหญ่ ข้าพเจ้าก็ร้องไห้โอยตามไปด้วย แล้วท่านก็เสด็จกลับไปทางท้องพระโรง ทรงพระดำเนินไปช้า ๆ เหมือนคนหมดแรง ข้าพเจ้านั่งตะลึงมองตามไปด้วยไม่รู้ว่าจะทำอะไร จะเป็นด้วยเด็กเกินกว่าจะเข้าใจคำว่าสวรรคต หรือจะเป็นเพราะกำลังไม่สบายก็รู้ไม่ได้ข้าพเจ้ารู้สึกแค้นว่าสงสารเสด็จพ่อเหลือกำลัง ลงท้ายนมแจหัวกับอกให้ข้าพเจ้านอนเสีย เพราะกลัวจะเจ็บมากไป

รุ่งขึ้นเช้ามีด ทุกคนตื่นด้วยนอนไม่หลับ ราว 7 น. เศษ หม่อมเจิมแม่เลี้ยงข้าพเจ้าวิ่งขึ้นบันไดมาตะโกนเรียกว่า "ท่านหญิงคะ ลงมาช่วยกันหุ้มตราของเสด็จพ่อเร็ว หม่อมฉันทำไม่ทันดอกคนเดียว" ข้าพเจ้าลืมแจ็บ รุ่งลงบันไดตามไปช่วยเย็บผ้ายันพันทุกข์หุ้มทั้งเหรียญทั้งตราทุก ๆ ดวง ในเวลากำลังทำเครื่องเต็มยศใหญ่อยู่นั้น มีพวกข้าราชการไปมาเฝ้าเสด็จพ่ออยู่ตลอดเวลา บางคนมาฟังคำสั่ง บางคนมาฟังว่าสวรรคตจริง ๆ หรือเพราะไม่มีใครทราบข่าว

ว่าทรงพระประชวรมากแต่อย่างไร แม้เสด็จพ่อเองก็เพิ่งทรงทราบว่าทรงพระประชวรมากเมื่อวันศุกร์ก่อนเสด็จสวรรคตเพียงวันเดียวเสด็จพ่อทรงเล่าว่าพระองค์ท่านเสด็จไปตรวจราชการทางใต้เสียวันหนึ่ง กลับมาถึงกรุงเทพฯ บ่ายวันอาทิตย์จึงเลยไปเฝ้าที่พญาไท ซึ่งเป็นที่เสด็จประพาสและทรงท่านกันอยู่ในเวลานั้นทุก ๆ เย็นเมื่อเสด็จไปถึงก็เสด็จขึ้นเสียบแล้วไม่ทันได้เฝ้าเขาพูดว่าเสด็จขึ้นเร็วเพราะไม่ทรงสบายพระนาภีเสด็จพ่อจึงเสด็จตามเข้าไปฟังพระอาการที่พระที่นั่งอัมพรสถานได้ความว่าพระนาภีเสียบและเสวยยาถ่ายแล้ว ไม่มีพระอาการมากมายอันใด ก็เป็นอันเบาพระทัยและเสด็จกลับวังรุ่งขึ้นบ่ายเร็วเวลากะทรงงแล้วก็เสด็จไปยังพระที่นั่งอัมพรอีก แต่วันนั้นหาคเล็กมาพูดว่าวันนี้เสด็จออกไม่ได้ โปรดให้เจ้านายรวมทั้งเสด็จพ่อเข้าไปเฝ้าข้างในเมื่อเข้าไปเฝ้าก็ประทับตรัสคุยสนุกสนานดีตามเคยเป็นแต่ทรงเล่าพระอาการว่า พระนาภีเสียบเสวยน้ำมันละหุ่งไม่เดินเห็นจะเป็นด้วยยาเก่าไปจะต้องเสวยใหม่วันอังคารก็เข้าไปเฝ้าอย่างวันก่อน ครั้นรุ่งขึ้นเย็นวันพุธพอเสด็จเข้าไปถึงพระที่นั่งก็ได้ทรงทราบว่าเป็นทรงพระสบายเพราะยาถ่ายเดินมากไปจนทรงเพ็ญถึงต้องบรรทมในพระที่ และมีพระราชดำรัสให้ตามสมเด็จพระบรมราชินีนาถเสาวภาผ่องศรีขึ้นมาถวายการพยาบาลเป็นอันเสด็จพ่อก็ไม่ได้ขึ้นไปเฝ้าและเลยเสด็จอยู่ในพระที่นั่งขึ้นข้างกับเจ้านายผู้ใหญ่ มีสมเด็จพระบูรพาภิรมย์ และกรมหลวงนเรศวร ฯ กรมหลวงเทเวศร์ ฯ เป็นต้น เพื่อควบคุมหมอมและคอยฟังพระอาการคนอื่น ๆ ไม่มีใครตกใจ เพราะเป็นเรื่องพระนาภีเสียบเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงมีพระโรคประจำพระองค์ แต่เรื่องพระวัฎกะ (ไต) พิการ ซึ่งเป็นเหตุให้ต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ใน

* คือวังเชิงสะพานดำรงสถิต ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นอาคารพาณิชย์

ยุโรปครั้งที่ 2 ตามหมอสั่ง* เพราะในสมัยนั้นยังมี
มียาฉีดต่าง ๆ เช่นสมัยนี้ หมอสั่งไว้แล้วให้ระวัง
อย่าให้ทรงมีไข้ได้เพราะกลัวจะซ้ำเติม

มีคุณย่าของข้าพเจ้าคนเดียวที่ท่านให้คนวิ่งดู
อยู่เสมอว่า เสด็จพอเสด็จกลับจากในวังแล้วหรือยัง
จนพวกเราเห็นแปลก มาดูภายหลังว่าเพราะท่านเคย
พบคำว่า "สวรรคต"มาแล้วนั่นเอง ส่วนพวกเราไม่
เคยรู้จัก ข้าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จอยู่ใน
ราชสมบัติมาตั้ง 42 ปี จึงเพลินจนไม่มีใครนึกถึงคำ
ว่า "สวรรคต"

ถึงเช้าวันศุกร์สมเด็จพระบรมราชาธิราช
เสาวภาเมืองศรีเชียงใหม่เสด็จพ่อให้ไปเฝ้าที่หน้าม่าน
(ข้างหน้าและข้างในคอกกัน) แล้วศรีสอภว่า "พระ
อาการอื่น ๆ ดีขึ้นหมดทุกอย่างแต่หมอนฉันไม่ชอบ
เรื่องลงพระบังคนเบา วานนี้ตลอดคืนมีราว 1 ช้อน
โต๊ะ จึงเชิญเสด็จท่านมาทูลจะได้คิดแก้ไข" เสด็จพ่อ
ตกพระทัยเป็นครั้งแรก รีบทูลล่าวาจะต้องเรียก
ประชุมหมอสั่งแล้วก็กลับไปทูลเจ้านายที่ห้องเบี๊ยะเตง
จัดการเรียกหมอสั่งที่ว่าดีในเวลานั้นหมด มาประชุม
ตกลงกันถวายยาฉีด ถวายสวน ทุกอย่างที่จะพึงทำได้
ในเวลานั้น แต่ไม่มีผล คงได้พระบังคนเบาราว 1
ช้อนกาแฟ ซึ่งน้อยลงไปอีก พอถึงเวลาค่ำหมอสั่ง
พร้อมกันทูลเจ้านายว่า ถ้ามีราชการอันใดที่จะต้อง
กราบทูล ก็ให้กราบทูลเสียในตอนเช้าพรุ่งนี้ เพราะ
ถ้าถึงเย็นจะเข้าโคม่า (ซึม) ที่ประชุมปรึกษาเห็น
พร้อมกันว่า ไม่มีเหตุอันใดที่จะต้องกราบบังคมทูล
รบกวน แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็ตรัสสั่งให้เสด็จ
พ่อไปเชิญเสด็จ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเข้ามายัง
พระราชฐานแต่เช้า

รุ่งขึ้นวันเสาร์ราว 7 น. เสด็จพ่อเสด็จตรงไป
ยังวังสราญรมย์ ตรัสเล่าว่าสมเด็จพระบรมฯ ยังไม่
บรรทมตื่น ทรงพบหมอสั่งหลวงเพื่อ พึ่งบุญ จึงตรัส

บอกให้ปลุกพระบรรทมเดี๋ยวนั้นแล้วพากันเสด็จ
เข้าไปยังพระราชวังสวนดุสิตถึงคอนป้าย ชั่ว
ประจวบมากก็วิ่งกันไปทั่วแล้ว และแทบทุกคนก็พา
กันไปฟังพระอาการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน เวลาราวบ่าย
4 โมง พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ (ซึ่งทรงเป็นหมอ
พระองค์หนึ่ง) ขอเข้าไปดูพระอาการ พอถึง
พระองค์ท่านก็ยกพระหัตถ์ขึ้นจับพระชีพจรที่พระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงหลับพระเนตรอยู่ ตรัสถามว่า
"นั่นหมอสั่งหรือ" เป็นคำหลังแล้วมิได้ครีเสด็จไปอีกเลย
ค่อย ๆ ทรงพระบรรทมหลับไป ๆ จนหมดพระ
ยัสสาสะเมื่อเวลา 24.45 นาที พระบรมศพมิได้มี
ชูปชิตคิดปลกิดกว่าเวลาทรงพระบรรทมหลับตามปกติ
แต่แปรการใด

กำหนดทรงนำพระบรมศพที่พระนั่งอัมพร
สถานในที่พระบรรทม แล้วเชิญพระบรมศพลงพระ
โกศทอง เชิญเสด็จขึ้นพระยานาคเคลื่อนกระบวน
จากพระราชวังดุสิตไปสู่พระมหาปราสาทในพระบรม
มหาราชวัง เวลาค่ำ 7 น.เศษ

เสด็จพ่อทรงสั่งราชการกลางทรงพระกันแสง
พลางอยู่ที่วังคอนเข้าวันอาทิตย์พวกพี่น้องของ
ข้าพเจ้าเขาก็พากันกลับเข้าวังหมดแทบทุกคน
ข้าพเจ้ายังมีใช้เข้าไปช่วยทำงานในวังไม่ได้พอเสด็จ
พ่อทรงเครื่องเต็มยศใหญ่เข้าไปสวนดุสิตแล้ว
ข้าพเจ้าก็ไปคอยเฝ้าพระบรมศพที่ริมถนนราชดำเนิน
แถวโรงเรียนนายร้อยทหารบกพวกราชครูเอาเสื้อไป
ปูนั่งกันเป็นแถวตลอดสองข้างทางจะหาหน้าใครที่มี
แม้แต่ยิ้มก็ไม่มีสักผู้เดียวทุกคนแต่ต่างนำดอกไม้ธูปเทียน
ตอกตักใจด้วยไม่เคยรู้สวาทคามิตถุ์มมีหมอกขาว
ลงจัดเกือบถึงหัวคนเดินทั่วไป ผู้ใหญ่เขาบอกว่า
นี่แหละคือ หมอกอุ้มเกด⁽¹⁾ ที่ในตำราเขากล่าวถึงว่า
มักจะมีในเวลาที่มีเหตุใหญ่ ๆ เกิดขึ้น ไม่ช้าก็ได้ยิน
เสียงปี่ในกระบวน เสียงเย็นใสจับใจแต่ไกล ๆ แล้ว

⁽¹⁾ อุ้มเกด ตามตำราโบราณว่าสิงเหตุหนึ่งควมไฟดอกไม้เพลิง เห็นแต่แก้ไขไปถึงเที่ยง เห็นแต่เสียงปี่ถึงบ่ายโมงหนึ่งสองโมงร้อย
นัก ก็พระเกตุล้านแดงเหตุ

* ในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 พ.ศ. 2450 นี้ ได้มีรายงานแพทย์ชาวยุโรปลงสันนิษฐานว่า "มีพระโลหิตไม่บริสุทธิ์และ
อ่อนพระกำลัง ด้วยอำนาจพระธาตุละลายพระอาหารหย่อน และมีพระสิงหาณิกากอองทรงพระคอ และพระนาสิกเรื้องรอก
และด้วยอำนาจพระภูตสาหัสจัด ซึ่งทำให้บรรทมหลับกลายเป็นฝัน"